

KİMYA FƏNNİ KURİKULUMUNU TƏTBİQ EDƏRKƏN

A.Z.Məmmədova, Ç.Ç.Quliyeva, G.V.Şadlinskaya

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Respublikamızda təhsilin məzmunca yeniləşməsinə istiqamətlənmiş islahatların ən mühümü Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 oktyabr 2006-cı il tarixli qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası Milli Kurikulumu” konseptual sənədinin qəbul olunmasıdır. Sonradan bu sənəd 2010- cu ildə “Ümumi təhsil pilləsi üzrə dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” ilə əvəz olunmuşdur [1,2].

“Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” sənədində nəzərdə tutulan dövlət standartları aşağıdakıları müəyyən edir:

- ümumi təhsilin məzmununu;
- ümumi təhsilin idarə olunmasını;
- ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazasını;
- ümumi təhsilin infrastrukturunu;
- ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərini;
- ümumi təhsil sistemində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini.

Ümumi təhsil üzrə təhsil proqramında (kurikulumunda) aşağıdakılar əhatə olunur:

- ümumi təhsilin səviyyələri üzrə təlim nəticələri və məzmun standartları;
- ümumi təhsilin hər bir səviyyəsində tədris olunan fənlər;
- ümumi təhsilin səviyyələri üzrə həftəlik dərs və dərsdənkənar məşğələ saatlarının miqdarı;

- ümumi təhsil sistemində pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri;
- təlim nailiyyətlərinin (nəticələrinin) qiymətləndirilməsi və monitorinqi;

Kurikulum aşağıdakı ümumi prinsiplərə əsasən hazırlanmışdır:

- milli və ümümbəşəri dəyərlərin nəzərə alınması;
- ümumi inkişafı, meyl və maraqları nəzərə alınmaqla bütün şagirdlərə əlverişli təlim şəraitinin yaradılması:

- şagirdyönümlük;
- tələbyönümlük;
- nəticəyönümlük;
- inteqrativlik.

Fənn kurikulumu - fənn üzrə məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirən və ona doğru istiqamətlənmiş standartların reallaşması üçün zəruri fəaliyyətləri əhatə edən konseptual sənəddir. Fənn kurikulumunda əsasən aşağıdakılar əhatə olunur:

1. Fənnin məzmunu.
2. Təlim strategiyaları.
3. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi.

Fənnin məzmununa aiddir:

- ümumi təlim nəticələri;
- məzmun xətləri;
- məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri;
- fəaliyyət xətləri;
- məzmun standartları;
- inteqrasiya.

Təlim strategiyalarına aiddir:

- təlimin təşkilinə verilən tələblər;
- təlimin təşkilində istifadə olunan forma və üsullar;
- müəllimin təlim fəaliyyətlərinin planlaşdırılmasına aid nümunələr;
- fənnin məzmun standartlarının şərhli.

Fənn kurikulumlarında ilkin olaraq təlimin məzmunu öz əksini tapır və ənənəvi proqramlardan fərqli olaraq, nəticələr formasında verilir, şagirdlərin yiyələncəyi bilik və fəaliyyəti konkret ifadə etməklə şəffaf xarakter daşıyır. Mahiyyət etibarilə bacarıqlardan ibarət olan bu nəticələr minimum tələb kimi təsdiq olunduğundan həm də standart hesab edilir.

Məzmun xətti - fənn üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə müəyyən edilən məzmunun zəruri hesab olunan hissəsidir.

Məzmun standartları nəticə şəklində olub, özündə konkret mənimsəniləcək biliyi və fəaliyyəti əks etdirir. Bilik komponentində nəyin öyrədiləcəyi, fəaliyyət komponentində isə necə nümayiş etdiriləcəyi göstərilir.

Standartlar əsas və alt standartlar kimi təqdim edilir.

Əsas standart – bir neçə sinifdə və hətta ümumi təhsil pilləsi üzrə eyni formada ifadə olunaraq dəyişməyə bilər və iki funksiyanı yerinə yetirir:

1. Fənlər üzrə müəyyən olunan təlim nəticələrini məzmun xətləri üzrə ümumi şəkildə ifadə edir.
2. Sinif və fənlər üzrə summativ qiymətləndirmənin aparılmasını təmin edir.

Alt standart – sinifdən-sinfə və sinif daxilində inkişaf etməklə kurikulumun inkişafetdiricilik prinsipini həyata keçirir. Alt standartın dörd əsas funksiyası var:

1. Təlim məqsədlərinin dəqiq müəyyən olunması üçün etibarlı zəmin yaradır.
2. Təlim strategiyalarının düzgün seçilməsində mühüm rol oynayır.
3. Təlimdə integrativliyi təmin edir.
4. Təlimin məzmununun davamlı inkişafını təmin edir.

Fəaliyyət xətti – məzmun xətlərində əks olunan biliklərin əldə edilməsində şagirdə praktik imkan yaradır. Fənnin məzmun standartları bu fəaliyyət xətləri ilə əlaqəli şəkildə tətbiq olunur [3-6].

Kimya fənni kurikulumu da yuxarıda göstərilən prinsiplər əsasında hazırlanmış və nəzərdə tutulan məsələləri tam əhatə edir [7].

VII-XI siniflər üçün nəzərdə tutulmuş kimya fənni kurikulumunda məzmun xətlərinin **maddə və maddi aləm, kimyəvi hadisələr (kimyəvi reaksiyalar), eksperiment və modelləşdirmə, kimya və həyat** kimi verilməsi fənnin məzmununun integrativliyini təmin edir və şagirdlər tərəfindən biliklərin müstəqil olaraq tam, bütöv şəkildə mənimsənilməsinə asanlaşdırır.

Məzmun xətləri əsasında müəyyənləşdirilmiş standartların (əsasən alt standartların) sinifdən-sinfə keçdikcə və eyni zamanda sinif daxilində sadədən mürəkkəbə, asandan çətinə doğru dərinləşməsi, genişləndirilməsi biliklərin sistemli şəkildə ardıcıl olaraq mənimsənilməsinə şərait yaradır.

Kimyanın tədrisinin uyğun fənlərlə əlaqəli təşkili, müasir təhsilin mühüm prinsiplərindən olan integrativliyin gözlənilməsinə təmin etməklə yanaşı, interaktiv öyrənməyə imkan yaradır, şagirdlərin təbiət, cəmiyyət və insanlar barədə qarşılıqlı əlaqələr şəraitində qurulmuş biliklərə yiyələnməsini stimullaşdırır, onların fəaliyyətini məntiqi, tənqidi və yaradıcı istiqamətə yönəldir.

Kimyanın tədrisində yeni qiymətləndirmə sistemindən olan məktəbdaxili qiymətləndirmənin tətbiq edilməsi fikrimizcə ən əhəmiyyətli məsələlərdən biridir. Ənənəvi təhsildə şagird yalnız qiymət almaq üçün müəyyən vaxtlarda dərslər hazırlayırdı ki, bu da kimyadan biliklərin əldə edilməsində ardıcılığın pozulmasına, mexaniki əzbərçiliyə gətirib çıxarırdı. Kimya dərslərində formativ qiymətləndirmənin düzgün aparılması bu nöqsanı aradan qaldırır. Şagirdin hər hansı səbəbdən öyrənmə bilmədiyini mövzuya yenidən qayıtmasına, qiymətini düzəltməsinə şərait yaradır. Belə olduqda şagirdin qazandığı biliklərdə kimya fənni üçün vacib olan sistemlilik, ardıcılıq prinsipləri yerinə yetirilir.

Kimya fənni kurikulumunun tətbiq edildiyi hazırkı VII siniflər üçün mütəxəssislər tərəfindən hazırlanıb istifadəyə verilən dərslərlik komplektindən müəllimlər çox faydalana bilərlər. Lakin bütün bu prosesləri düzgün yerinə yetirmək üçün kimya müəllimi müasir təhsilin tələblərinə uyğun bilik, bacarıq, səriştə, metodiki hazırlıq və yüksək pedaqoji ustalığa malik olmalıdır. Kimya fənni kurikulumu ilə tədris aparan müəllim ilk növbədə dərslər planını hazırlamağı

bacarmaladır. Bunun üçün aşağıdakı ardıcılığa əməl olunmasını məqsəduyğun hesab edirik:

1. *Dərsin mövzusu müəyyən edilir (perspektiv planlaşdırmaya uyğun olmaqla).*

2. *Standartlar seçilir. Bu məqsədlə müəllim mövzunun hansı sinifdə tədris olunduğunu nəzərə alaraq kimya fənni kurikulumda olan əsas standartları nəzərdən keçirir və yalnız alt standartları qeyd edir.*

3. *Seçilmiş alt standartlara uyğun məqsədlər qoyulur.*

4. *Müvafiq iş formaları və təlim üsulları müəyyənləşdirilir.*

5. *Hansı fənlərlə integrasiya yaradılmasına diqqət yetirilir.*

6. *Lazım olan resurslar hazırlanır.*

Dərsin səmərəliliyini təmin edən əsas amillərdən biri təlim məqsədlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsidir. Təlim məqsədlərinin məqsəduyğun hesab edilən əsas təsnifatı aşağıdakılardır:

1. *Müəllimin fəaliyyətinin xarakteri üzrə: öyrədici (təhsil), inkişafetdirici, tərbiyəedici;*

2. *İdrak sahəsində əldə olunan nəticələrin səviyyəsi üzrə (Blumun taksonomiyası): bilmə, anlama, tətbiqetmə, analizetmə, sintezetmə, qiymətləndirmə;*

3. *İdrak proseslərinin səviyyəsi üzrə: hafizə və təfəkkürün müxtəlif (məntiqi, tənqidi və yaradıcı) növləri [8].*

Ənənəvi təlimdə yalnız birinci təsnifat əsas götürülürdü. Beləki, müəllim planı hazırlayarkən, məqsədi qeyd edir, dərstdə isə mövzunu elan edirdi. Kurikulumla tədrisdə, dərsin məqsədlərinin qoyulmasında hər üç təsnifata istinad edilməli, şagirdlərin mövqeyi ön plana çəkilməlidir.

Onu da qeyd edək ki, kimya fənni kurikulumu əsasında aparılan dərsin gedişində standart, məqsəd və qiymətləndirmə meyarları bir-biri ilə uzlaşmalı, tədqiqat sualında qoyulan məsələlər tapşırıqlarda tam əhatə olunmalıdır.

Dərsin ən mühüm mərhələsi olan motivasiyanın əsas vəzifəsi şagirdlərin təlimə marağını problemin həllinə doğru fəal, canlı şəkildə istiqamətləndirməkdir. Kimya fənni üzrə fəal dərsin motivasiyanı müxtəlif yollarla yaratmaq olar: suallarla, şəkil, sxem, video material, kimyəvi təcrübələr nümayiş etdirməklə, müxtəlif xarakterli maddələrin özləri ilə yaxından tanış edilməklə və s. Motivasiyanın digər vəzifəsi isə tədqiqat sualını çıxarmağa şərait yaratmaqdır. Tədqiqat sualı ilkin fərziyyələr irəli sürməyə, onu təşkil etməyə imkan yaradır və tədqiqat işinin həyata keçirilməsini tələb edir.

Deyilənlərə bir daha aydınlıq gətirmək məqsədilə “Oksidləşmə-reduksiya reaksiyaları” mövzusunda bir dərs nümunəsini verməyi məqsəduyğun hesab edirik.

Kimya fənni kurikulumuna əsasən oksidləşmə-reduksiya reaksiyalarının VIII sinifdə tədris ediləcəyini təxmin edirik.

Mövzu: Oksidləşmə-reduksiya reaksiyaları.

Standart:

2.1.1. Kimyəvi reaksiyaları tərtib edir, qanunauyğunluqlarını izah edir.

2.2.1. Mühüm qeyri-üzvi birləşmələrə aid reaksiya tənliklərini tərtib edir.

Qeyd: Dərsin planında adətən alt standartların kodları verilir. Biz aydınlıq üçün alt standartların ifadəsini də verməyi məqsəduyğun hesab etdik.

Məqsəd:

Şagird:

1. Oksidləşmə, reduksiya prosesləri, elementlərin elektromənfiliklərinin dövrlər və qruplar üzrə dəyişməsi qanunauyğunluqları, oksidləşmə dərəcəsi barədə əvvəlki dərslərdə qazandıqları bilikləri aktuallaşdırır.

2. Elektron təsəvvürləri baxımından oksidləşmə və reduksiya proseslərini izah edir.

3. Sadə reaksiya tənlikləri tərtib edərək, oksidləşdirici və reduksiyaediciləri müəyyənləşdirir.

4. Kimyəvi reaksiyaların tiplərini yada salaraq, oksidləşmə-reduksiya reaksiyaları barədə nəticə çıxarır.

İş forması: Kollektiv və qruplarla iş.

Təlim üsulları: Beyin həmləsi, sorğu vərəqləri ilə müsahibə.

İntegrasiya: Fizika fənni ilə.

Resurslar: Dərslik, suallar yazılmış vərəqlər, meyar cədvəli, kimyəvi elementlərin dövrü sistem və nisbi elektromənfilik cədvəlləri, metalların aktivlik sırasını əks etdirən plakat.

Dərsin gedişi

I mərhələ. Motivasiya, problemin qoyuluşu.

Sinfə suallarla müaciət edilir:

1. Oksidləşmə, reduksiya anlayışlarına hansı mövzuların öyrənilməsində rast gəlmisiniz?

2. Oksigenin bəsit maddələrlə qarşılıqlı təsiri reaksiyası necə adlanır?

3. Hidrogenin az fəal metal oksidəri ilə reaksiyası necə adlanır?

4. Oksigen nəyə görə oksidləşdiricidir?

5. Hidrogen nə üçün reduksiyaedici adlanır?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir, cavabları dəqiqləşdirilir və onların iştirakı ilə mövzunun adı açıqlandıqdan sonra tədqiqat sualı qoyulur.

Tədqiqat sualı: *Elektronların paylanması baxımından oksidləşmə, reduksiya proseslərini necə izah edərdiniz və kimyəvi reaksiyaların tiplərinə əsasən hansı reaksiyalara oksidləşmə-reduksiya reaksiyaları deyərdiniz?*

II mərhələ. Tədqiqatın aparılması. Müəllim sinfin tərkibindən asılı olaraq şagirdləri 3-4 qrupa bölür və onlara aşağıdakı sual və tapşırıqlar yazılmış iş vərəqləri paylayır.

1. Qeyri-metalların oksigenlə qarşılıqlı təsirinə aid bir neçə reaksiya tənliyi yazın.

2. Metalların oksigenlə qarşılıqlı təsirinə aid bir neçə reaksiya tənliyi yazın.

3. Dövrələr üzrə soldan sağa getdikcə elementlərin oksidləşdiricilik xassəsi necə dəyişir?

4. Qruplar üzrə yuxarıdan aşağıya doğru getdikcə elementlərin reduksiyaedicilik xassəsi necə dəyişir?

5. Sizin fikrinizə görə metalla qeyri-metal arasında reaksiyada, hansı elektron verər, hansı alar?

6. Birləşmə reaksiyasına aid bir neçə reaksiya tənliyi yazın.

7. Əvəztmə reaksiyasına aid bir neçə reaksiya tənliyi yazın.

8. Dəyişmə reaksiyasına aid bir neçə reaksiya tənliyi yazın.

9. Parçalanma reaksiyasına aid bir neçə reaksiya tənliyi yazın.

10. Hər bir qrup yazdığı reaksiya tənliklərində atomların oksidləşmə dərəcələrini göstərsin.

11. Nisbi elektromənfilik cədvəlinə baxaraq, qeyri metalları elektromənfiliklərinin artması sırası ilə düzün və onların ionlarında reduksiyaedicilik xassəsinin necə dəyişəcəyi barədə nəticə çıxarın.

12. Metalların aktivlik sırasına baxaraq, onların oksidləşdiricilik xassəsinin necə dəyişməsi barədə nəticə çıxarın.

13. Yazdığınız reaksiya tənliklərində oksidləşmə dərəcələrinin dəyişməsinə görə oksidləşdirici və reduksiyaediciləri təyin etməyə çalışın.

14. Atom elektron verərsə onun hansı yükü artar?

15. Atom elektron alarsa hansı yükü artar?

16. Metal atomu reduksiyaedicidirsə, onun ionu hansı xassə göstərir?

17. Yazdığınız reaksiya tənliklərinin (tiplərinə görə) hansılarında oksidləşmə dərəcələri dəyişən atomlar və ya ionlar oldu?

18. Hansı reaksiyalara oksidləşmə-reduksiya reaksiyaları deyərdiniz?

19. Atom maksimum oksidləşmə dərəcəsinədirsə o, elektron verər, yaxud alar? Əksinə olduqda necə ola bilər?

20. Atom aralıq oksidləşmə dərəcəsinə olarsa elektron alar və ya verər?

Hesab edirik ki, şagirdlər əvvəlki dərslərdən malik olduqları biliklərə əsasən verilən sual və tapşırıqlara cavab yazı bilərlər.

III mərhələ. İnformasiya mübadiləsi. Tədqiqat üçün ayrılan vaxt başa çatdıqdan sonra iş vərəqləri lövhəyə asılır və qrupun liderləri nəticələri təqdim edir.

IV mərhələ. İnformasiyanın müzakirəsi və təşkili. Şagirdlərin təqdimatı dinlənilir, lazım gəldikdə müəllimin yönəldici sualları ilə cavablar dəqiqləşdirilir və tədqiqat sualına uyğun sistemləşdirilir.

V mərhələ. Nəticə və ümumiləşdirmə. Müəllim əvvəlki mərhələdə söylənilən fikirləri ümumiləşdirməklə, şagirdlərin mövzu ilə bağlı hansı nəticələrə gəldiklərini soruşur və ehtiyac olduqda özü əlavələr edir.

Nəticələr aşağıdakı ardıcılıqla ola bilər:

1. Kimyəvi reaksiyalarda atom, ion və ya molekulların elektron verməsi oksidləşmə, alması isə reduksiya prosesi adlanır.

2. Elektron verən atom, ion və ya molekul reduksiyaedici, alanlar isə oksidləşdirici olurlar.

3. Oksidləşmə və reduksiya bir-birinə əks proseslərdir.

4. Oksidləşmə-reduksiya proseslərində reduksiyaedicinin verdiyi elektronların sayı, oksidləşdiricinin aldığı elektronların sayına bərabər olur.

5. Eyni element bir neçə oksidləşmə dərəcələri göstərsə, o, maksimum oksidləşmə dərəcəsinə malik olduqda yalnız oksidləşdirici, minimum oksidləşmə dərəcəsinə malik olduqda isə yalnız reduksiyaedici ola bilər.

6. Oksidləşmə dərəcələrinin aralıq qiymətlərində atom həm oksidləşdirici, həm də reduksiyaedici ola bilər.

7. Metal atomları yalnız reduksiyaedici, flüor isə yalnız oksidləşdirici olur.

8. Metalların aktivlik sırasına əsasən belə nəticəyə gəlmək olur ki, həmin sırada onların kationlarının oksidləşdiricilik xassəsi soldan sağa doğru artır.

9. Qeyri metalların (S, J, Br, Cl, F) elektromənfiliklərinin dəyişməsinə əsasən müəyyən etmək olur ki, onların elektromənfilikləri artdıqca anionlarının reduksiyaedicilik xassəsi azalır.

10. Oksidləşmə dərəcəsinin dəyişməsi ilə gedən reaksiyalara oksidləşmə-reduksiya reaksiyaları deyilir.

11. Bütün əvəzetmə və yanma reaksiyaları oksidləşmə-reduksiya reaksiyalarına aiddir.

12. Birləşmə və parçalanma reaksiyaları bəzi hallarda oksidləşmə reduksiya reaksiyaları ola bilərlər.

13. Mübadilə (dəyişmə, neytrallaşma) reaksiyaları heç bir zaman oksidləşmə-reduksiya reaksiyaları olmur.

14. Bəzi reaksiyalar kimyəvi reaksiyaların dörd tipindən heç birinə aid olmayıb, yalnız oksidləşmə-reduksiya reaksiyalarıdır.

VI mərhələ. Yaradıcı tətbiqetmə. Bu mərhələni şagirdlərin bir qədər mürəkkəb reaksiya tənlikləri üzərində yuxarıda deyilənləri izah etmələri ilə həyata keçirmək olar.

VII mərhələ. Qiymətləndirmə və refleksiya. Qiymətləndirməni müəllim qrup işinə aid əvvəlcədən hazırlanmış meyar cədvəli üzrə apara bilər. Refleksiya üçün tədqiqat sualını əhatə edən bir neçə dolğun suallar vermək və şagirdlərin dərstdə qazandıqları bilikləri bir daha sistemləşdirmək olar.

Növbəti dərsin mövzusunun oksidləşmə-reduksiya reaksiyalarının tənliklərinin əmsallaşdırılması olduğunu nəzərə alaraq şagirdlərə oksidləşmə-reduksiya reaksiyalarına aid bildikləri reaksiya tənliklərini yazmaq kimi ev tapşırığı verilə bilər. Oksidləşmə-reduksiya reaksiyalarının tənliklərinin əmsallaşdırılmasını növbəti dərstdə həmin reaksiya tənlikləri üzrə aparmaq olar.

Oksidləşmə-reduksiya reaksiyalarına aid tərəfimizdən təqdim olunan bu dərs nümunəsi tövsiyə xarakterlidir. Mütəxəssislərin hazırlayacaqları VIII sinfə aid metodik vəsaitdən müəllimlər daha ətraflı məlumat ala bilərlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu). "Kurikulum" jurnalı, 2008 №1.
2. Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları (kurikulumları). "Kurikulum" jurnalı. 2010, №3.
3. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu."Kurikulum" jurnalı, 2009, № 4.
4. A.Süleymanova. Fənn kurikulumlarında məzmun standartları. Kurikulumların hazırlanması və tətbiqi məsələləri. "Kövsər" nəşriyyatı, Bakı, 2008.
5. İ.İsgəndərov. Azərbaycanın ümumtəhsil sahəsində islahatlar. "Kurikulum jurnalı" 2010, №3.
6. Q.Novruzov, Ə.Abbasov. "Yaddaş məktəbi"ndən "Düşüncə və təfəkkür məktəbi"nə. Kurikulum jurnalı, 2014, №1.
7. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün kimya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). Bakı, 2013.
8. Z. Veysova. Fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2007, 150 s.

A.З. Мамедова, Ч.Ч. Кулиева, Г.В. Шадлинская

К применению курикулума по химии

АННОТАЦИЯ

В статье представлена информация о линии содержания, стандартах содержания, линиях деятельности, охваченных курикулумом. Выражено отношение подготовке плана и постановке целей урока соответственно подстандартам курикулума по химии. В конце изложен расширенный план и последовательность обучения по курикулуму урока 8-го класса по химии на тему: "Окислительно-восстановительные реакции".

A.Z Mammadova, Ch.Ch. Guliyeva, G.V. Shadlinskaya

To the application of curriculum in chemistry

ANNOTATION

The article provides information on the content lines, content standards, lines of activity covered by the curriculum. Expressed in the preparation of the plan and goal setting lesson respectively substandards chemistry curriculum. At the end of the extended set out a plan and sequence of training curriculum lesson 8th class in chemistry on "The redox reactions".

Açar sözlər: kurikulum, məzmun xətti, standart, inteqrasiya, oksidləşmə, reduksiya

Ключевые слова: курикулум, линия содержания, стандарт, интеграция, окисление, восстановление

Key words: curriculum, line content, standard, integration, oxidation, reduction